

KAZALIŠNA FOTOGRAFIJA - TEHNIČKI, AUTORSKI UMJETNIČKI PRISTUPI

THEATER PHOTOGRAPHY - TECHNICAL, AUTHOR'S ARTISTIC APPROACHES

Mara Bratoš Kušelj

Samostalna djelatnost – umjetnik fotograf

SAŽETAK

U ovom će radu biti opisani rad fotografa u kazališnom okruženju, potrebne vještine, korištenje tehnike, primjenjivanje umjetničkih znanja i principa. Objasnit će se primjena istih ovisno o okruženju i tipu kazališne predstave koja se dokumentira te daljnji proces distribucije i način korištenja stvorenih fotografija. Prikazan je i detaljan uvid u struku kazališnog fotografa, stvaranja i rada unutar dinamičnog okruženja kazališta te korištenja pojedinih vještina koje nisu usko vezane za fotografiju, ali su ključne za stvaranje kvalitetnih autorskih djela.

Ključne riječi: *kazališna fotografija, ISO, brzina zatvarača, blenda, svijetlo*

ABSTRACT

This paper will describe the work of a photographer in a theatrical environment, the necessary skills, the use of technique, the application of artistic knowledge and principles. The application of the same will be explained depending on the environment and the type of theatrical performance being documented, as well as the further distribution process and the manner of using created photographs. A detailed insight into the profession of a theater photographer, work within the dynamic environment of theater and the use of certain skills that are not closely related to photography but are crucial for the creation of quality works.

Key words: *theater photography, ISO, shutter speed, light*

1. UVOD

1. INTRODUCTION

Kazališna fotografija je rasprostranjen žanr fotografije koji se, kao i ostali žanrovi, mijenjao s napretkom tehnologije u posljednjih trideset godina. Pojavom digitalnih fotoaparata koji imaju mogućnost snimanja visokom osjetljivošću kazališna fotografija dobila je potpuno novu dimenziju, a kojom će se ovaj rad pretežito baviti. O kazališnoj fotografiji se do sada nije mnogo pisalo, a radovi koji postoje uglavnom su pisani iz perspektive povijesti umjetnosti ili povijesti fotografije te iz umjetničko-teorijskog aspekta. Zbog toga bi se ovaj rad mogao smatrati pionirskim radom jer u Hrvatskoj ne postoji znanstveni rad o kazališnoj fotografiji, a ono zbog čega ovaj rad dodatno doprinosi znanstvenom pogledu na kazališnu fotografiju je to što je nastao na temelju autoričinog radnog iskustva u žanru kazališne fotografije kojim se autorica bavi dugi niz godina fotografirajući za vodeća hrvatska kazališta među kojima su Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu i Zagrebačko kazališne mladih.

O kazališnoj fotografiji od recentnijih autora u Hrvatskoj su pisali Marija Tonković (2014.), Martina Petranović (2015.) i Lovorka Magaš Bilandžić (2021.), a su svi radovi pisani iz perspektive povjesničara i teoretičara umjetnosti te su svi radovi kataložnog tipa. U predgovoru kataloga za izložbu Oblikovateljji sjećanja u sklopu festivala Dubrovačke ljetne igre 2014. Marija Tonković ističe da „kazališni

čin i fotografija tradicionalno se nalaze u antitetičkom odnosu, predstavljajući dvije krajnosti dijametralno oprečnih medija koji se u smislu vremenskog kontinuiteta nalaze na suprotnim krajevima. Odabrali i fiksirali trenutak koji je već u trenutku snimanja prošlost u odnosu na odvijanje na sceni oduvijek je bio veliki izazov. Stoga sintagma kazališna fotografija, inače žanr koji je tek odnedavno ušao u fokus, predstavlja svojevrsni oksimoron koji unatoč preprekama potiče misaonu igru stvarajući pomirbene predodžbe.“ [1] S druge strane, Martina Petranović napominje kako su dobrom obrađenosti povijesti hrvatske fotografije doprinijeli Marija Tonković, Nada Grčević, Želimir Koščević i drugi, ali koji su se u svojim radovima tek dotaknuli kazališne fotografije i velikih imena kazališne fotografije. U tom kontekstu Petranović navodi kako su kazališni fotografi „ipak dobivali zaslužen priznanje u vidu izložbi njihovih radova, unutar pojedinih kazališta ili unutar institucija u kojima se kazališna fotografija pohranjuje...“ [2] U ovom dijelu valja također spomenuti i djelovanje istaknute fotografkinje Antonije Kulčar poznatije pod imenom Tonka, a o kojoj u svojem radu Magaš Bilandžić piše kao o fotografkinji koja je 1920-ih i 1930-ih snimala „protagoniste kazališnog života te svojim objektivom zabilježila brojne trenutke zagrebačkog baleta – od scenografskih rješenja pojedinih predstava do izvođača tijekom nastupa ili u koreografiranim pozama u njezinu fotografskom atelieru.“ [3]

Navedeni autori doprinose povijesti i istraživanju fotografije u Hrvatskog dok se kazališne fotografije dotiču samo u kontekstu rada pojedinih autora. U ovom će se radu prikazati kazališna fotografija iz tehničkog i žanrovskog aspekta te iz konkretnog autorovog iskustva u istom žanru. Rad će se najprije dotaknuti samog žanra te razvoja filma odnosno analogne fotografije, zatim će predstaviti nove tehničke mogućnosti u kazališnoj fotografiju koje je donijela digitalna era. Nadalje, u radu se obrađuje pojedini podžanr kazališne fotografije kao što je plesna, operna i dramska fotografija. Na kraju, rad će se također dotaknuti vrlo bitnog aspekta kazališne fotografije, a to je komunikacija između fotografa i klijenta.

2. O ŽANRU

2. ABOUT THE GENRE

Kazališna fotografija kao žanr koristi se za dokumentaciju i promidžbu kazališta. Dokumentiranje uključuje umjetničke ekspresije, prezentaciju realizaciju i scenografiju. Fotografije se većinom koriste za plakate, programske knjižice i promidžbu. Najrasprostranjenija upotreba kazališne fotografije je u medijima. Danas se ta upotreba proširila i na društvene mreže te time dosegla novu sferu utjecaja. Ona naročito ilustrira kritike predstave i najave novih produkcija. Profesionalni fotografi su većinom samostalno zaposleni i angažirani su za pojedinu produkciju, no, česti su i ugovori za cijelu sezonu u kazalištu. Velika kazališta imaju svoj marketinški ured koji surađuje s odabranim fotografima.

Kazališna fotografija direktno komunicira s publikom i najmoćniji je medij privlačenja gledatelja u kazalište. Kako je slikovito opisano u knjizi *A History of Photography* „Fotografija je sama dokazala da je veoma eksperimentalna, neoboriva, dostupna, jako kompleksna gotovo najviše od svih umjetničkih medija, njena primjena je visoko dosežna i osobna, odmah prepoznatljiva i spektakularno nova.“ [4]

Žanrovski ne slovi kao reportažna, ali sadrži elemente reportažne fotografije jer autor sam ne namješta kadar već snima najbolji, najprezentabilniji trenutak. Rasvjeta, kostimi, pokret sve je zadano od autorskog tima tako da je fotograf u funkciji pravog „lovca na kadar“. Fotograf je kako navodi Sontag „...naoružana verzija usamljenog šetača, vrebaha, voajera koji istražuje gradove i objekte do svojih ekstrema.“ [5] Unutar kazališne fotografije postoje tri osnovne podjele: baletna, dramska i operna fotografija, a svaka od njih zahtjeva potpuno drugačiji tehničko-umjetnički pristup. Autori su u samim počecima kazališnu fotografiju snimali u svojim ateljeima gdje su glumci, plesači i pjevači pozirali, simulirajući predstavu jer nije postajala odgovarajuća tehnička oprema za fotografiranje na pozornici. Motivi kazališne fotografije nisu samo glumci i / ili plesači, već scenski dizajn, rekviziti, kostimi i ostali elementi predstave.

3. RAZVOJ FILMA

3. FILM DEVELOPMENT

Napretkom tehnologije i pojavom manjih, mobilnijih fotoaparata, a zatim i pojavom visokoosjetljivih filmova, fotograf izlazi iz studija i počinje dokumentirati predstave u realnom prostoru, pred pozornicom. To više nije simulirani i namješteni kadar već pravi dokument predstave u njenoj pojavnosti i autentičnosti. U tom periodu koristili su se visokoosjetljivi filmovi, 400, 800 i 1600 ISO koji su se mogli „puširati“ za dva otvora blende do maksimalno 640 0 ISO ili se koristio film koji je imao početnu osjetljivost 3200 ISO. Usprkos dostupnosti tako osjetljivih filmova, snimati u kazalištu bilo je zahtjevno jer je većina kazališnih reflektora bili nedovoljne jačine tako da su fotografije često bile vrlo zrnate i samim tim neprepoznatljive. Bez obzira na tako zahtjevne uvjete, fotografu je to bio izazov i vrsta inspiracije jer se snalazio unutar tih zadanih „teških uvjeta“ u kojima su do izražaja dolazili kreativnost i snalaženje. Kreativnost i snalaženje postaju izazov za fotografa što je najbolje objasnio Michael Chapman u jednom intervjuu rekavši „Našao sam se da tražim rješenje u nesvjesnom, puno više nego što sam mislio“ [6]

4. DIGITALNA ERA

4. DIGITAL ERA

U fotografiji, digitalna je era donijela niz novih prednosti, kao za ostale žanrove, tako i za kazališnu fotografiju. Današnji digitalni aparati, za razliku od njihovih pionira, uz brze objektivne, omogućuju fotografu da snima u različitim svjetlosnim uvjetima na pozornici. Kako Marija Tonković navodi „digitalnim umrežavanjem, medijalni potencijal fotografije otvara nove mogućnosti u javnom slikovnom prostoru, proširuje vizualnu kulturu i pristupe arhivima“ [1]. U digitalno dobu moguće je snimati i do 25600 ISO bez znatne pojave šuma (ovisno o aparatu), što kompenzira današnje tendencije svjetlosnih dizajnera koji sve više koriste slabije reflektore kako bi postigli efektniju atmosferu, a koja je često zahtjevna za dokumentiranje fotografijom. Većina kazališnih fotografa snima u RAW formatu da bi kasnije mogli upravljati bojama i temperaturom boje u post-obradi, a

digitalna fotografija također omogućuje brzu objavu u medijima. Uvjeti pripreme ali i samo fotografiranje se mijenja ovisno o tome koji se tip kazališne predstave dokumentira.

4.1. PLESNA FOTOGRAFIJA

4.1. DANCE PHOTOGRAPHY

Bilo da je riječ o klasičnom baletu, suvremenom plesu, folkloru ili drugoj vrsti plesa, i s tehničkih, ali i s umjetničkih aspekata plesna je fotografija najzahtjevnija za fotografiranje. Riječ je o tipu predstave koji je najdinamičniji i rijetko kada statičan. S tehničkog aspekta poželjno je imati veliku brzinu zatvarača, kako bi se trenutak uhvatio i kako bi fotografija bila što oštija, a sukladno s tim raste i vrijednost ISO. Što se tiče oštine, današnji aparati imaju funkcije AI - servo i AI - focus, koje omogućuju praćenje objekta i automatsko izoštravanje. Objektivni se biraju sukladno umjetničkoj želji ali i samoj predstavi i koreografiji. Danas su to brzi objektivni s velikim otvorima blende (f2.8 i veći). Također pogodni za snimanje u svjetlosno zahtjevnim uvjetima. Za razliku od suvremenog plesa, ritmike ili folkloru, u klasičnom baletu nije dovoljno da je trenutak dobro uhvaćen i da je fotografija tehnički i umjetnički ispravna. Fotografije se biraju uz baletne znalce koji, nakon što fotografija zadovoljava tehnički-umjetničku vrijednost, biraju fotografije koje zadovoljavaju i s aspekta samog plesa – ispravan plesni položaj tijela. Za fotografiranje plesnih predstava, izrazito je važan boravak fotografa na probama kako bi unaprijed znao kretanje plesača i tako se pripremio za snimanje.

Slika 1. Predstava *Gospođa Bovary*, HNK Zagreb, 2022. 20221/320, f7.1, 200mm, 6400ISO; izvor: autor / *Play Madame Bovary*

4.2. OPERNA FOTOGRAFIJA

4.2. OPERA PHOTOGRAPHY

Za kvalitetno dokumentiranje opere, potrebni su drugačiji tehnički ali i umjetnički pristupi. Opera u sebi kombinira pjevanje, glumu, a često i balet – svaka od navedenih tehnika zahtjeva individualan pristup fotografiranju. Zbog zahtjevnosti pjevanja, pjevači su uglavnom statični, uz minimalne kretnje, a svojim ekspresijama lica prenose dramsku radnju gledatelju. Fotograf mora dokumentirati ambijent cijele predstave, atmosferu i karakter likova pojedinačno. Može se „igrati“ s kompozicijom koju stvara svijetlo na kostimima i scenografiji. Današnje opere su često rađene s atmosferskim osvjetljenjem, niskog intenziteta tako da je nužno koristiti visoki ISO, objektivne s velikim otvorom blende, dok brzina zatvarača ne mora biti izrazito visoka zbog statičnosti izvođača. Svaka opera ima orkestar i poželjno je snimiti i dirigenta u stvaralačkom zanosu što iziskuje najviše vrijednosti ISO jer se dirigent nalazi u slabo osvijetljenom orkestralnom dijelu dvorane.

*Slika 2. Predstava Lastavica, HNK Zagreb, 2022
1/320, f7.1, 200mm, 6400ISO, izvor: autor / Play Swallow*

4.3. DRAMSKA FOTOGRAFIJA

4.3. PLAY PHOTOGRAPHY

Dramska je fotografija najbliža reportažnoj fotografiji, u umjetničkom smislu snima se trenutak koji je umjetnički vrijedan i ilustrativno najviše prikazuje karakter predstave. Ako je dopušteno od umjetničkog vodstva, fotograf je manje ograničen kod ostalih tipova kazališne fotografije jer smije ući u prostor glume i približiti se samim izvođačima. Na taj način dobiva

potpunu atmosferu i fotografija postaje samim sudionikom predstave. Puna je kreativnih izazova, snimaju se izrazi, pokreti, emocije, atmosfera i drugo. Fotografu je dopušteno unijeti svoj autorski rukopis, jer za razliku od baleta koji ima striktno norme koje moraju biti ispunjene i opere koja je statična, drama dopušta umjetničku interpretaciju. U tehničkom smislu, fotograf također smije biti kreativan, odstupiti od strogih pravila „tehnički ispravne“ fotografije. Primjerice, namjerno smanjivanje brzine zatvarača kako bi se postigao efekt „razlivenog“ pokreta koji unosi atraktivan element fotografije.

*Slika 3. Predstava Sorry, HNK Zagreb, 2022
1/320, f7.1, 160mm, 12800ISO, izvor: autor / Play Sorry*

*Slika 4. Efekt „razlivenog“ pokreta - Predstava Zagrebački pentagram, ZKM, 2009.
1/50, f2.8, 200mm, 1600ISO, izvor: autor / Effect of „spill“ movement – Play Zagreb pentagram*

Fotografije su većinom snimljene na generalnim probama tako da snimljeni materijali budu spremni za medijsku distribuciju do premijere, ali i da se na izvedbama pred publikom predstave odvijaju maksimalno neometano. Jedna od generalnih proba posvećena je isključivo fotografiranju i na nju su, uz kazališnog fotografa,

često pozvani press fotografi i TV kamere tako da su glumci spremni na taj dan probu posvetiti medijima.

5. KOMUNIKACIJA FOTOGRAFA S KLIJENTOM

5. CLIENT PHOTOGRAPH COMMUNICATION

Fotografa odjel marketinga i odjel za promidžbu naručuju za fotografiranje predstave te je nužno odraditi adekvatnu pripremu u dogovoru s umjetničkim odjeljenjem (pogotovo redateljem, scenografom, rasvjetom, inspicijentom i kostimografom). Potrebne su upute o mogućnosti kretanja i u kojoj je fazi sam proces nastanka predstave. Nakon snimanja, odabir fotografija vrši se ovisno o kazališnoj kući, a vrši ga sam fotograf ili u suradnji s kazališnim timom nakon čega se odabrane fotografije dodatno obrađuju. Pri obradi, fotograf vodi računa o osnovnim tehničkim i umjetničkim aspektima kako bi rezultat bila što vjerodostojniji dokument predstave. Obradene fotografije šalju se odjelu za PR i marketing koji fotografije distribuiraju javnosti i šalju se u arhivu gdje se pohranjuju kao trajni povijesni dokumenti o postojanju predstave. Arhiva kazališta je važan odjel jer se u njoj pohranjuju fotografije od prvih predstava pa sve do recentnih izvedbi i time su zastupljene sve vrste tehnika fotografiranja. Također, uvriježena praksa je da su vlasnici autorskih prava i kazališna kuća i fotograf.

6. ZAKLJUČAK

6. CONCLUSION

Posao kazališnog fotografa dinamičan je posao. Kazališni se fotograf susreće s umjetničkim kreativcima koji daju poticaj i kreativnost fotografa. Prednost kazališnog fotografa je boravak među predivnim umjetničkim ostvarenjima i među etabliranim ljudima. Kazališni fotograf mora biti profesionalac u svakom pogledu kako bi se uhvatio u koštac sa svim izazovima kazališta. Radno okruženje kazališnog fotografa je zahtjevno, fotograf se prilagođava kazalištu što se tiče termina snimanja, koji su često noćni i za vrijeme vikenda. Fotograf

mora pratiti trendove napretka tehnologije i ulagati u svoju opremu te uvijek biti na najvišoj stručnoj razini. S obzirom na specifičnost i zahtjevnosti žanra, ovaj rad ponajprije daje doprinos žanru iz aspekta autoričinog iskustva. Stoga bi se ovaj rad mogao smatrati početkom detaljnijeg istraživanja kazališne fotografije u Hrvatskog.

7. REFERENCE

7. REFERENCES

- [1.] Tonković, Marija. 2014. Oblikovatelji sjećanja : fotografi i dizajneri Dubrovačkih ljetnih igara : izložba : Atrij palače Sponza, 11. srpnja - 19. kolovoza 2014. Dubrovnik, str. 7-10
- [2.] Petranović, Martina. 2015. "Kazališna fotografija: između dokumenta i umjetničkoga djela" U: Časopis Kazalište. 61/62. str. 74-79
- [3.] Magaš Bilandžić, Lovorka. 2021. „Foto Tonka i obitelj Froman: vizualna kronika zagrebačkog baleta u međuratnom razdoblju". U: Kretanja : časopis za plesnu umjetnost, (2021), 35/36. str. 84-91
- [4.] Mulligan, Terese, Wooters, David (ur.). 1999. The George Eastman House Collection: A History of Photography. ISBN: 978-3-8365-4099-5. Benedikt Taschen Verlag GmbH. str. 729,
- [5.] Sontag, Susan. 1990. On Photography. ISBN: 0-385-26706-1. London: Anchor Books Doubleday. str. 55
- [6.] Schaefer, Dennis. Salvato, Larry. 1984. Masters of Light. ISBN: 0-520-05336-2. Barkley, Los Angeles, London: University of California Press, Ltd.

8. POPIS FOTOGRAFIJA

1. Mara Bratoš. 2022. Predstava Gospođa Bovary. HNK: Zagreb
2. Mara Bratoš. 2022. Predstava Lastavica. HNK: Zagreb
3. Mara Bratoš. 2022. Predstava Sorry. HNK: Zagreb
4. Mara Bratoš. 2009. Predstava Zagrebački pentagram. ZKM: Zagreb

AUTORI · AUTHORS

● **Mara Bratoš** - rođena je 1974. u Dubrovniku. Osnovnu školu završava u rodnom gradu, a Cherry Hill High School West u Philadelphiji 1992. godine. Iste godine upisuje Odsjek za filmsko i TV snimanje na Akademiji za dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, te diplomira 1998. godine. Surađivala je u više časopisa (Cosmopolitan, Globus, Elle, Klik), a od 1999. do 2015. godine urednica je fotografije u financijsko-poslovnom mjesečniku Banka. Od 2006. do 2014. surađuje sa Zagrebačkim kazalištem mladih kao fotografkinja dokumentarist, a od 2014. s Hrvatskim narodnim kazalištem u Zagrebu. Dobitnica je Nagrade za najboljeg mladog autora (Hrvatska fotografija 1995., Umjetnički paviljon, Zagreb) i 1999. godine Nagrade ocjenjivačkog suda hrvatske sekcije AICA-e (Zagrebački salon mladih za dizajn i primijenjene umjetnosti, Dom hrvatskih umjetnika Zagreb). Članica je ULUPUH-a, HZSU-a, HDFD-a i HDLU-a Dubrovnik. O radu Mare Bratoš pisali su Leonida Kovač, Sandra Križić Roban, Antun Maračić, Marija Tonković, Slaven Tolj, Goran Trbuljak, Višnja Slavica Gabaut i drugi. Mara Bratoš izlaže kontinuirano od 1995. godine na mnogim samostalnim i skupnim izložbama u zemlji i inozemstvu. Živi i radi u Zagrebu.

Korespondencija · Correspondence

marabratos@gmail.com